

CONTES A LA VORA DEL FOC (V): MÓRA D'EBRE

NÚRIA GRAU POYO

Secció de Lingüística i Literatura del CERE

Filòloga, correctora editora

ÀNGELS PÉREZ TARRAGÓ

Secció de Lingüística i Literatura del CERE

Filòloga, professora de llengua i literatura catalanes

RESUM

Aquest article és un recull de contes tradicionals de Móra d'Ebre, en el qual es presenta la transcripció de cadascun dels documents etnopoètics recollits i la seua corresponent anàlisi narratològica. Els resultats d'aquesta investigació són, en aquest cas, un total de sis contes recollits, que hem pogut catalogar segons el sistema internacional de tipus ATU (Uther 2004): 1. "Hansel i Gretel o la casa de xocolata"; 2. "El sarró i la cirereta"; 3. "Cigronet"; 4. "La rabosa i el sapo"; 5. "La cigüenya i la rabosa"; i 6. "Els tres porquets".

INTRODUCCIÓ

En el número 19 de la *Miscel·lània del CERE* encetàvem aquesta sèrie d'articles dedicats a recuperar una mostra dels contes o les rondalles coneguts a les nostres poblacions. En aquesta ocasió, presentem el treball de transcripció dels contes recollits a Móra d'Ebre, aprofitant l'avinentsa que la publicació d'aquest article s'escau en el marc de la *Miscel·lània* dedicada a aquesta població. (Podeu veure la definició dels objectius i els conceptes utilitzats en aquest estudi a Grau i Pérez, 2008).

METODOLOGIA

Aquest recull de contes segueix el mètode de la investigació en etnopoètica, a través de l'entrevista, enregistrada magnetofònicament, i la catalogació en les corresponents fitxes de documents etnopoètics. En aquest cas, els informants van ser Lluís Avinyó Boronat, tintorer, de 71 anys d'edat; Enric Piñol Duran, ferroviari, de 92 anys d'edat, i Josep Pla Màdico, pastor i empleat en feines

diverses, de 70 anys d'edat. Tots residents a Móra d'Ebre. L'enregistrament d'aquests textos es va realitzar durant el mes d'abril de 2012.

En aquest punt, volem agrair la col·laboració i la predisposició dels informants, sense els quals aquests contes no ens haurien arribat fins als nostres dies i aquest treball no hauria estat possible, així com el suport imprescindible de les persones que ens han ajudat a contactar-hi a la Residència Natzaret de Móra d'Ebre; especialment, Elisenda Jardí Serres, dinamitzadora d'activitats del centre, la qual ha col·laborat activament en la realització de les entrevistes.

La primera part d'aquest treball, doncs, és la transcripció escrita dels textos, tot conservant-ne els trets lingüístics característics propis de les poblacions riberenques. Els criteris que hem seguit a l'hora de transcriure els contes han estat els que recomana Carme Oriol Carazo (2002), professora del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili, en el seu llibre *Introducció a l'etnopoètica*, que es basen, fonamentalment, en el respecte absolut per les opcions lingüístiques dels informants i en un criteri de tipus ortogràfic, tot mantenint trets fonètics, morfològics i sintàctics que sovint no han estat acceptats en un registre formal de la llengua normativa, així com barbarismes (amb fonètica catalanitzada o no), de manera que només s'eliminen els errors que el mateix informant esmena espontàniament o les falques lingüístiques, que no aporten informació a la narració i en dificultarien la lectura.

En la segona part del treball, hi ha l'anàlisi narratològica dels contes. Per fer aquesta anàlisi ens basem en el sistema internacional de tipus ATU (Uther 2004). L'índex internacional, iniciat pel folklorista finès Antti Aarne i publicat per primera vegada el 1910, actualment es troba en la seua quarta edició: *The types of international folktales*, a cura de Hans-Jörg Uther (la segona [1928] i la tercera [1961] havien estat revisades pel folklorista nord-americà Stith Thompson). La nostra referència més propera n'és l'adaptació dins el marc de la rondalla catalana que n'han fet Carme Oriol i Josep M. Pujol (2003 i 2008). Aquest índex permet als folkloristes d'identificar el tipus a què pertany una rondalla concreta i, entre altres coses, en facilita els estudis comparatius.

CONTES DE MÓRA D'EBRE

1. Hansel i Gretel o la casa de xocolate [informant: Lluís Avinyó]

Germà i germana van sortir i van veure una casa tota plena de lllamineries. Hi van (a)nar i aquella casa estava ocupada per una bruixa que els va agafar a n'ella de criada i a n'ell lo va posar per engorda'l i menjar-se'l.

I aquell noi amb la picardia que aquella dona no hi vea prou, li va anar ensenyant un os, en ves del dit, i la germana li fea:

—Que no t'engordis! Que no t'engordis! Que no t'engordis!

I a la dona aquella, al final, ell va sortir i d'una patada la van tirar al forn. I van marxar els dos xiquets contents i feliços cap a seua casa.

2. El sarró i la cirereta [informant: Josep Pla]

Una vegada hi havia una xiqueta que estava en un mas, i va passar un sinyor i va pujar dalt d'un cirerer, i no podia baixar. I al passar aquell sinyor, pues portava un sarró gros, i la va agafar per la cama i la va posar dins d'un sarró.

I aquell home va pensar:

—Ara aniré pels masos. —Que abans se vivia molt pels masos.— I, ara, guanyaré alguns diners.

I el primer mas que va trobar, pues va anar allà:

—Bona tarda.

—Bona tarda.

Diu:

—Si em doneu uns dinerets us faré cantar el sarró.

I bueno, pues aquella gent diu:

—Ah! Cantar el sarró...

—Sí, sí, que canta el sarró.

Diu:

—Canta sarró, o te pego un cop de bastó!

I claro, la xiqueta, pues diu:

—Prou m'ha costat la cirereta, prou m'ha costat lo cireró, que m'han agafat de la cameta i m'han posat dins al sarró.

I bueno, pues agafa, li van donar cèntims, i va tornar a un altre mas. I també va cantar el mateix:

—Prou m'ha costat la cirereta, prou m'ha costat lo cireró, que m'han agafat de la cameta, m'han posat dins al sarró.

I al tercer mas, pues, era un familiar d'aquella xiqueta, i diu:

—Me donareu una mica d'aigua? —aquell home—, perquè tinc molta set —que feia calor i es va posar a descansar.

I bueno, pues va agafar i aquell home va beure l'aigua, i diu:

—Què?

Diu:

—Porto un sarró que canta.

Diu:

—Que voleu que us canti el sarro?

Diu:

—Ai, no estem per qüentos naltros, no estem per cançons.

I va agafar aquella dona diu:

—No estem per cançons.

Diu:

—Me dixeu gitar aquí a la vora de la porta, perquè estic molt cansat?

Diu:

—Sí, sí —aquella gent, pues diu:— Sí, sí.

I clar, pues, aquella xiqueta va parlar, van sentir la veu. La van agafar, la van traure i hi van posar un gat.

I aquell home, pues, va marxar. I va arribar en un altre mas, i clar, diu:

—Que voleu que us canti el sarró?

I aquella gent diu:

—Sí, va, canta —aquells xiquets que hi havia.

I clar, com que hi havia el gat, pues no cantava. I tantes vegades li va dir...

—Hi ha d'estar... Canta ja d'una vegada!

I va sortir el gat i li va esgarrapar la cara. I bueno, pues, ja s'ha acabat lo quiento.

3. Cigronet [informant: Enric Piñol]

Una vegada era un xiquet i va anar a passejar i es dia Cigronet. I era tan petit, tan petit i sempre volia anar a portar el menjar al seu pare.

I li va dir:

—Mira, fill meu, tu ets molt petit i no mos agrada que vaguis *por ahi* perquè et pot passar alguna cosa.

Bueno, però ell li dia:

—Ah, jo vull anar a portar el menjar al meu pare.

I marxava i cantava:

—Jo sóc en Cigronet... nananan... —i cantava.

Va que arribe, que se posa a ploure. I ell, al vore ploure què van fer? Se van posar davall d'una gran col que hi ha per allí. Però no se'n van donar compte que hi havia una vaca. Va cap allí, pega un mos i boom! Hi ha en Cigronet i se l'empassa.

Preguntaven:

—Cigronet, on t'ets?

—A la panxeta del bou que no hi neva ni hi plou!

—Cigronet, on t'ets?

—A la panxeta del bou que no hi neva ni hi plou!

I en aquest moment: Pam! Fum un pet i surt ell.

I li diu:

—Ai, escolta, on t'estaves?

—Ai, on t'estava... Si us ho expliqués no m'ho creuríeu.

Diu:

—Pues, on t'estaves?

—A la panxeta del bou.

—I com vas ser allí?

—Pues mira, al ploure hi havia una col molt grossa, em vaig amagar i em vaig posar allí. I vaig tindre la mala sort que passava una vaca i puf! I se'm va empassar. I després jo em vaig trobar negre allí dintre, en un puesto, i em dien:

—Cigronet, on t'ets?

—A la panxeta del bou que no hi neva ni hi plou!

I, claro, va vindre... Pam! Pega un pet i surt en Cigronet.

4. La rabosa i el sapo [informant: Josep Pla]

Una vegada era una rabosa i un sapo, i la rabosa li va dir al sapo:

—Au, hem de fer alguna cursa —ella, la rabosa, sempre se diuen que són molt llestes.

I diu:

—Ah, quan vulguis, quan vulguis, jo, pues ja estiré preparat.

Però resulta que... lo sapo va agafar més sapos, i els va posar en una distància separada hasta arribar, pues, al lloc que tenien que aparar's.

—Bueno, marxem, marxem.

I la rabosa arranca a córrer, però el sapo se va quedar allí.

I al cap d'un rato diu:

—Sapo, on t'ets?

I l'altre que hi havia davant diu:

—Aquí davant que salto!

—Mecatxins la mar! —la rabosa—. Torna avant.

I al cap d'un rato torne a dir:

—Sapo, on t'ets?

—Aquí davant que salto!

—Bueno —diu—, este sapo corre més que jo!

Bueno, al cap d'un altre rato, diu la rabosa:

—Sapo, on t'ets? Jo ja haig arribat.

—Oh, jo ja fa rato que descanso!

5. La cigüenya i la rabosa [informant: Josep Pla]

La cigüenya convida a dinar a la rabosa, i agafa la cigüenya un pot gran i va posar a dins cigrons. I bueno, quan va arribar la rabosa diu:

—Au, (a)nem a dinar!

Claro, la rabosa quan va veure los cigrons:

—Tindrem bon dinar.

Però com que estaven dins no els podia menjar i la cigüenya, pues, se'ls va menjar perquè passava el bec i se'ls va menjar tots.

—Bueno —la rabosa diu—, va, ja ha estat bé, però un altre dia t'anvitaré jo.

I Bueno, i així, arriba un dia, diu:

—Què, cigüenya? Vols vindre a dinar amb mi?

Diu:

—Sííí...

Pensava que la cigüenya li passaria com ella va fer. Resulta que agafa i fa una cassola de farinetes, la rabosa, i les escampa per tota una pedra i escampa allí les farinetes. I claro, pues la rabosa com que té llengua, menjava farinetes i la cigüenya, no. Bueno, resulta que la cigüenya no va menjar res i la rabosa, sí.

Diu:

—Pues, bueno. Hasta una altra vegada.

—Sí.

Agafa la cigüenya:

—Mira, t'invito per anar al cel.

—Oh —diu—, sí, que és divertit.

Agafa, se carrega la rabosa al damunt de l'espàtlla i se'n va volant, volant, i van pujant, van pujant. I li comença a preguntar:

—Què, rabosa? Veus terra?

—Sí, sí, encara veig molta terra.

Bueno, pues, tira amunt. (A)nar voltant, (a)nar voltant, (a)nar pujant.

—Quan no veiguis terra, m'ho dius.

I l'hi torna a preguntar:

—Què, rabosa, veus terra?

—Sí, sí, encara. És petita, però encara la veig.

Bueno, tira amunt, la cigonya.

I quan a l'altra vegada que l'hi pregunta diu:

—Què rabosa, veus terra?

—Oi, com un macador, un macador, ja.

—Bueno —diu—, tirarem més amunt.

—Ja arribem al cel.

I al cap d'un rato li torna a preguntar:

—Què, veus terra?

—Oh, si fa rato que no en veig.

—Pues agafa't a l'esquena que em tombo.

Se va tombar, i tot cap baix, la rabosa... Hi havia, pos lo que diem, una pedra molt gran i diu:

—Pedra, surt d'aquí, si no t'escapes te mato. *Si esta vez me escapo, nunca iré a bodas al cielo.*

6. Els tres porquets [informant: Josep Pla]

Una vegada eren tres porquets i un llop. Lo llop se va fer una casa de palla i els porquets li van dir:

—Oi, farà una ventada i te l'emportarà.

Diu:

—No, ja hi tinc confiança.

I els porquets se la van fer, pues, normal, de pedra i tal.

Bueno, resulta que al cap d'un temps va fer una ventada, una pluja i una ventada, i al llop se li va prendre la casa, i claro, per no mulla's i això, va trucar a la porta dels porquets, i van contestar:

—Què passa?

—Home —diu—, dixeu-me entrar, hòmens, deixeu-me entrar, que lo vent i l'aigua me s'ha dut la casa, i ara no ho sé on tinc que anar.

—Ah, no, naltros no et dixem entrar, perquè si et dixem entrar mos se minjaràs.

—No, home, no, ja precuraré que no.

Bueno, pues resulta de que a vegades...

—No vas dir que no te s'enduria la casa, que la teua era molt forta. Veus lo que t'ha passat? Però bueno.

—Home, jo no vaig pensar gaire i tal.

—Pues bueno, per ara te dixo entrar. Si no, no et deixaré entrar.

Bueno, pues, van deixar entrar i el llop se va menjar els porquets.

La mare els buscava, però claro, com que estaven dins de la panxa del llop, pues va anar a beure aigua i va caure a la vora del riu, allí, de fart.

Bueno, la mare dels porquets los buscava i va veure que estava lo llop ajagut a la vora del riu i plorant los porquets. Va agafar unes estisores. Al germà petit no se'l va menjar perquè estava amagat i diu:

—Porta, corre les estisores que traurem els porquets.

I sí.

Agafa, obre la panxa al llop, surten los porquets, lo cus en un fil i diu:

—Ara esperarem que reaccioni lo llop.

I bueno, se desperta el llop:

—Osti, quina set que tinc més gran. Ara aniré...

Li van posar pedres a dins de la panxa i al (a)nar al riu a beure, pues, se va abocar i va caure dins al riu i es va aufegar.

ANÀLISI NARRATOLÒGICA

Si intentem analitzar específicament l'argument de cada conte, veiem que el primer el podem classificar clarament en el tipus ATU 327A ("La caseta de sucre i xocolata", *Hansel and Gretel*) i que pertany al gènere de les rondalles meravelloses.

El segon conte, "El sarró i la cirereta", pertany al tipus ATU 311B* ("El sarró que canta", *The Singing Bag*). D'altra banda, en un territori culturalment proper com és la Franja, hi trobem documentades dues variants del conte: "Qüento del sarronet" (Quintana 1995: 146-149) i "Qüento de la Cirereta, Cireró" (Quintana 1997: 72-75).

El tercer conte, "Cigronet", pertany al tipus ATU 700 ("En Patufet", *Thumbling*). Aquest conte també el trobem documentat a les comarques del Matarranya i l'Alta Ribagorça respectivament, amb els noms de "Lo qüento del garbancet" (Quintana 1995: 119-120) i "Lo Patufet" (Quintana 1997: 65-66).

Els tres primers contes pertanyen al conegut gènere de les rondalles meravelloses. Aquestes són històries típiques de les rondalles pròpiament dites dins el rondallari català, àmpliament exteses i que destaquen algun fet sobrenatural o alguna capacitat extraordinària en els personatges.

El quart conte, "La rabosa i el sapo", pel que fa a l'argument, s'inscriu clarament en el tipus ATU 275C (AT 275A*) ("La cursa de l'eriçó i la llebre", *The Race between Hare and Hedgehog*), ja que l'índex ATU descriu que el gripau diu als seus amics que se situïn estratègicament en diversos punts de la cursa, i la rabosa, quan arriba a un determinat punt, troba que el gripau sempre és allí abans. Pel que fa al títol, en canvi, podríem pensar que pertany d'entrada al tipus 275B (AT 275) ("La cursa de la guineu i el gripau", *The Race of the Fox and the Crayfish*), però si n'analitzem l'explicació veiem que no correspon al nostre cas. Quintana (1997: 85-86) també recull altres variants del conte al Matarranya ("La tortuga i el llaurador") i l'Alta Ribagorça ("La guineu i el sapo").

El cinquè conte, "La cigonya i la rabosa", pertany clarament al tipus ATU 60 ("La guineu i la cigonya es conviden", *Fox and Crane Invite Each Other*). Quintana (1995: 164-165) també en documenta dues versions al Matarranya: "La raboseta i l'aguileta" i "La raboseta i l'àguila".

El sisè i darrer conte, tot i el títol d'"Els tres porquets", és una variant mesclada del tipus ATU 123 ("El llop i les cabretes", *The Wolf and the Kids*); que

vam documentar a Ascó amb el nom de “Lo llop i els set cabridets” (Grau et al. 2011). L’informant comença la narració fent servir recursos del que seria l’argument de la versió tradicional d’origen francès d’“Els tres porquets”, però el conte desemboca clarament en aquest típic argument de la nostra tradició que hem anomenat. Quintana també recull altres variants del conte amb els noms de “Qüento dels cabridets” (1995: 168-169) i “La cabra i els set cabrits” (1997: 90-91).

Sens dubte, si analitzem els tres darrers contes, hem de dir que pertanyen al gènere de les rondalles d’animals i, de fet, en algun cas, en són exemples paradigmàtics. Narratològicament, tenen una estructura senzilla, que presenta una interacció entre personatges animals: un que pren el rol del murri i un altre que n’esdevé la víctima. És l’estructura típica de la facècia, que conté sempre un toc d’enginy per part d’algun dels personatges, que consisteix a fer veure la realitat a l’altre d’una manera que no és i, sovint, aprofitar-se’n o sortir-se amb la seua. Finalment, cal dir que en aquests contes hi destaca sempre la mateixa moralina, que es podria resumir en aquestes paraules: “Val més enginy que força”.

BIBLIOGRAFIA

AARNE, Antti; THOMPSON, Stith (1961): *The types of the folktale*. Suomalainen Tiedekatemia, Hèlsinki. [AT]

GRAU, Núria; PÉREZ, Àngels (2008): “Contes a la vora del foc (I): Flix”. *Miscel·lània del CERE* 19: 221-228.

GRAU, Núria; PÉREZ, Àngels; PUBILL, Àina (2011): “Contes a la vora del foc (IV): Ascó”. *Miscel·lània del CERE* 22: 299-307.

ORIOL, Carme (2002): *Introducció a l’etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Cossetània Edicions, Valls.

ORIOL, Carme; PUJOL, Josep M. (2003): *Índex tipològic de la rondalla catalana*. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, Barcelona.

ORIOL, Carme; PUJOL, Josep M. (2008): *Index of catalan folktales*. Academia Scientiarum Fennica, Hèlsinki.

QUINTANA, Artur, ed. (1995): *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*. Instituto de Estudios Turolenses / Associació Cultural del Matarranya / Carrutxa, Calaceit, vol. I.

QUINTANA, Artur, ed. (1997): *Bllat Colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça*. Instituto de Estudios Altoaragoneses / Institut d’Estudis del Baix Cinca / Institut d’Estudis Ilerdencs / Diputació General d’Aragó, Calaceit, vol. I.

UTHER, Hans-Jörg (2004): *The types of international folktales. A classification and bibliography. Based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*. Academia Scientiarum Fennica, Hèlsinki. 3 vols. [ATU]

ANNEX

Josep M. Pujol, en el record

Quan acabem de revisar aquest treball, inclòs dins la sèrie que vam intitular “Contes a la vora del foc”, no podem deixar de tenir un record per la persona que ens va iniciar amb entusiasme dins el camí de l’estudi del folklore, el doctor Josep M. Pujol i Sanmartín, que malauradament ens ha deixat aquest estiu del 2012.

Filòleg, gran erudit de la història de la lletra i apassionat de l’ensenyament del folklore, la literatura medieval i romànica i l’escriptura tipogràfica, va ser un humanista amb totes les lletres. Mestre proper i generós, va saber combinar la tasca investigadora amb la difusió de coneixements i va saber estendre el seu entusiasme entre els seus alumnes i seguidors.

Entre les seues obres, destaquen els estudis sobre el *Llibre dels feits* del rei Jaume I i l’*Ortotipografia*, un manual de referència obligada entre els professionals de l’edició i el disseny gràfic, escrit juntament amb el gran lingüista Joan Solà i Cortassa, també traspasat l’octubre del 2010.